

MEDIA RELEASE

1 Mawuwanzi 2020

Oditara-Jeneralala yi humesa mivuyelo ya oditi ya timasipala ehansi ka nkongomelo - “a ku na swipfuno swo tala, hambiswiritano swi lehiseriwa tintiho”

PITORI – Oditara-Jeneralala (AG) Kimi Makwetu namuntlha u humese mivuyelo ya oditi ya mfumo wa miganga ya nkarhi wa 2018-19. U tshule xiviko lexi A ku na swipfuno swo tala, hambiswiritano swi lehiseriwa tintiho ku kombisa xiymo xa malawulelo ya swa timali eka mfumo wa miganga.

Eka xiviko xa yona xo angarhela xa mfumo wa miganga lexha ha ku humaka AG yi penda xifaniso lexi nga navelekiki xa tibiliyon i ta tirhandi eka timali leti averiweke timasipala leti ti nga eku fumbisiweni “hi findlela leti ti hambanaka na swileriso na marhavi ya tinkota lama amukeriwaka”. U tsundzuxi hi matimba leswaku mitsano leya mafambiselo na mafumelo “yi tisa vutihlamuleri byo tsana naswona hikokwalaho yi vanga matirhiselo yo homboloka ya xipaci xa mfumo”.

Lexi i xiviko xa oditi ya timasipala xo hetelela xa Makwetu tanihileswi theme ya yena ya nkombo wa lembe leyti nga cinciki tanishi AG ya tiko yi fikaka emakumu hi siku ra 30 Hukuri 2020.

Swandla swo hlayiseka na ku va swo basa leswi ku nga tshemberiwaka eka swona ku hlayisa timali ta mfumo eka mfumo wa miganga a swi talangi

Eka xiviko lexi Makwetu u tshikelela eka nkongomelo wa xiviko xa yena. U hlamusela leswaku vukorhokeri lebyi nyikiweke na tinhundzu leti phakeriweke

vatirhisi eka timasipala hinkwato hi ku langutela leswaku va ta ti hakelela. Hambiswiritano ku vile na ntolovelio lowu kulaka wa mabindzu lama tumbulukeke eka nkhuluko hinkwawo lama kombaka swikombo swa vuswikoti lebyi hungutekaka bya ku hakelela vukorhokeri lebyi, kumbe ma ala hi ku hetiseka ku hakela.

Vanhu na miti na vona va twa mitshikelelo yo fana naswona a va le humesen i ka tihakelo ta tinhundzu na vukorhokeri lebyi tirhisiweke. Ku kombisa ku humelela na ku hangalaka ka leswi etikweni hinkwaro, hi nhlayoxikarhi ya kwalomu ka 60% ta malinhlengeleto leti kombiweke etibukwini a yi nge pfuki yi yisiwile eka tiakhawunti ta bangi ta masipala. Tiakhawunti leti angarheliweke eka xiviko lex se ti tekela enhlokweni mpimo wa vulamari lebyi. Sisiteme ley hi ku angarhela a yi humelelangi eka ku hundzuluxa xikweleti xi va mali eka malembe yo hlayanyana, tanihilaha swi voniweke hakona hi vukhale bya xikweleti lex. Hambiswiritano, leswi a swi vuli leswaku ku hlongorisiwa loku nga cinciki ka mali ley hi fanele ku yima.

Eka nkarhi wa sweswi, lavaya va phakelaka vukorhokeri hi ku yimela masipala kumbe va nyikaka mitirho ya mafambiselo kumbe yin'wana va ya emahlweni va kuma malinghen, ngopfungopfu na swona va ri vox eka swiyimo swin'wana kusuka eka malinghen ley hi hlengeletiweke kusuka eka xipaci xa mfumo. Xiyenge lex a timali ta masipala xi nyanyisiwa hi ntioso wa leswaku a hi hinkwavo lavaya va nga xiphemu xa nxaxamelo wa miholo ya vatirhi va tisiweke hi xikongomelo xa ku phakela hi ku kongoma vukorhokeri byo kongoma lava va nga xiphemu xa tipulani ta masipala. Leswi swi siya masipala wu ri na switsongo swo karhi ku swi endla kambe ku lava mpfuno wa le handle – hambi eka swiyenge swa vanhu lava nga kona entirhwani. Leswi swi ta hi hakelo yo tivikana ley hi hakeriwaka vatsundzuxi. Xitandzhaku xa ntolovelio xa leswi hi leswaku lavaya va phakelaka tinhundzu na vukorhokeri hi xitshehbiso xa ku hakeriwa eka nkarhi lowu taka va boheka ku rindzela mali yintshwa

leswaku yi averiwa eka ntirhiso wa mali wa nkarhi lowu taka loko va nga si hakeriwa eka swiphakeriwa swa nkarhi lowu nga hundza. Mbuyelo wo hetelela wa leswi eka mfambo wo ya ehansi lowu nga sivelekiki ku ya eka vugimamusi bya swa timali lebyi to tala ta timasipala ta miganga na swifundzatsongo se ti byi fikeleleke etikweni hinkwaro, ku ri na leti nga katsiwangiki tingaritingani na ku va leti tsongahaleke.

Kahlekahele, leswi hi leswi swi hlawulekisaka mivuyelo ya oditi ya switatamente swa timali swa mfumo wa miganga etikweni hinkwaro. Makwetu u lemuka leswaku swi fanele ku amukeriwa leswaku ku vile na leti nga katsiwangiki - nhlayo leyikulu ya tona yi tele eKapa-Vupeladyambu (hambileswi ku nga na swiyenge leswi funghiweke swo vilerisa eka swifundzatsongo swa Central Karoo na Garden Route swa xifundzakulu lexi).

Loko mivuyelo ya oditi yo hambanahambana yi xopaxopiwa eka xiviko lexi, mbangu lowu nga laha henhla mikarhi hinkwayo wu boheka ku tekeriwa enhlokweni. A swa ha ri hi mayelana na pfhumba leri hatlisisiwaka ra ku fikelela mahetelelo ya oditi yo karhi, kambe loko masipala wu ri eku vekiseni eka swilawuri swa risima na ku va swo sivela ku sivela ku ya ehansi loku ka xisisitematiki eka rifuwo ra swa timali endzeni eka xiyenge laha hinkwaswo swi nga swa nkoka. Makwetu u tsundzuxa leswaku nkoka wa xiviko lexi hikokwalaho wu fanele ku nga vi hi mayelana na nxopaxopo wa vutlhari wa minongoti laha ndzingo ku nga ku hunguta xiphiqo ingaku hi loko u lava ku olovisa nkharisa kumbe ku hambukisa nkongomiso wa miehleketo kusuka eka timhakakulu. Swa antswa swi va hi mayelana na "hilaha magoza ma tiyek hakona lama faneleke ku tekiwa ku vuyisa vutengi bya miolangano leyi na ku yi veka eka xiyimo xa ku lawula timali ta yona eka mfikelelo wa swidingo swa vaakatiko".

Kusukela loko a tekile tanihi murhangeri wa nhlanganokulu wa oditi wa tiko hi 2013, Makwetu u komberile hi ku phikelela lavaya va byarhisiweke mafambiselo na vuangameri ku languta tisisiteme ta masungulo na swilawuri tanihi masungulo ya vutihlamuleri lebyi faneleke eka vaakatiko va tiko, ku tiyisia leswaku timali ta vabari ti tirhisiwa hi mukhuva wa ku tikhoma hi ku fumbisana na swileriso leswi hlamuseriweke eka swiphemu swo tala swa nawu lowu wu fumaka mafambiselo lamanene ya timasipala na leswaku vaakatiko va kota ku kuma mivuyelo leyi languteriwaka eka ntirho lowu wa mali.

Hambiswiritano, eka xiviko xa yona xa mfumo wa miganga, AG yi rungula xitori xo vavisa xa timasipala to tala “leti lamatiweke hi xikweleti na ku nga koti ku hakelela mati na gezi; ku hakerisiwa ka malinhlengeleto lowu nga riki wa nkhaqato na ku va wo pfumala nkhinkhi; matirhiselo ya timali lama nga pimanyeteriwangiki, lama hambanaka na milawu, lama nga hava mbuyelo na ya ntlangiso; na ku tshembela ka le henhla eka timali ta nhlayiso na mpfuneto kusuka eka mfumo wa rixaka”.

Timasipala tingaritingani leti vurhonwana bya tona byi kombisaka xitori lexi navelekaka

Makwetu u amukela matshalatshala ya timasipala letiya ti tirheke hi matimba ku tiyisia leswaku ti nga kumi ntsena kumbe ku hlayisa tioditi to basa, kambe ti tlhela ti rungula xitori xa hilaha ti fumbisaka timasipala ta tona hakona.

“Switatimente swa timali swa masipala swi rungula xitori xa hilaha masipala wu fumbisiwaka kahle swinene hakona. Tanihilaha xiymo xi nga hakona eka timasipala tingaritingani, xi nga va xitori xa kahle xa ntirhiso wa mali wa ku tikhoma lowu wu fikelelaka nkoka wa mali; ku humesa mixavo ya vurhonwana na ku maendlelo yo hakerisa; rifuwo leri ri hlayisiwa na ku sirheleriwa; vuvekisi bya vukheta na mihayiso ya swilamulelamhangu na tiphurojeke ta nkarhi lowu taka; na miboheko eka vakolotisi na miganga ku va yi fikeleriwa,” a lemuka.

Khumenharhu wa timasipala leti ti le Kapa-Vupeladyambu naswona ti katse timasipala ta swifundzatsongo swa Cape Winelands na West Coast, Berg river, Cape Agulhas, Cederberg, Drakenstein, Hessequa, Langeberg, Overstrand, Prince Albert, Saldanha Bay, Theewaterskloof na Witzenberg. Timasipala tin'wana leti ti tirhaka hi ndlela yo fanana i Senqu (Kapa-Vuhumadyambu), Midvaal (Gauteng), Okhahlamba (KwaZulu-Natal), masipala wa xifundzatsongo xa Capricorn (Limpopo), Gert Sibanda na Nkangala timasipala ta swifundzatsongo (Mpumalanga), na masipala wa xifundzatsongo xa John Taolo Gaetsewe (Kapa-N'walungu).

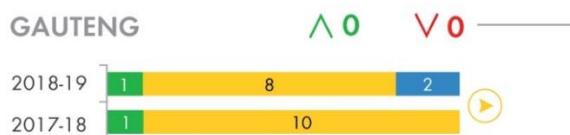
Matirhelo lamanene eka timasipala leti ya katse vurhangeri byo tshamiseka lebyi byi tiboheke eka mbangu wo lawula wo tiya na mafumelo lama tirhaka kahle. Vuvekatihlo lebyi yaka emahlweni bya tipulani ta matirhelo ya oditi hi xikongomelo xa ku tirhana ka ha ri nkarhi na swikumiwa swa oditi swihi kumbe swihi na endlelo leri ra mavonelamahlweni ku tirhana na mixungeto leyi tumbulukaka na swona a swi ri swihlawulekisi swa ntoloveloo eka timasipala leti.

Xiviko xa 2018-19 xi rungula xitori xa hilaha matshalatshala ya timasipala leta vurhonwana ya mbombometiweke hi ku tlhelela endzhaku ko angarhela eka

Girafu leyi nga laha hansi yi komba ntlhantlho wa mivuyelo ya oditi hi xifundzakulu:

AUDIT OUTCOMES PER PROVINCE

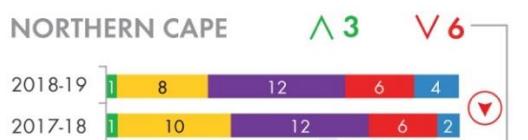
GAUTENG

NORTH WEST

NORTHERN CAPE

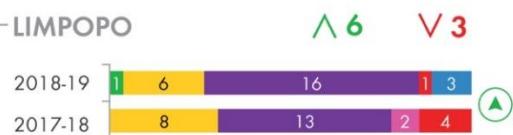
WESTERN CAPE

FREE STATE

LIMPOPO

MPUMALANGA

KWAZULU-NATAL

EASTERN CAPE

Δ Number of municipalities that improved

∇ Number of municipalities that regressed

$\Delta \triangle$ Improved

$\Delta \circlearrowright$ Slightly improved

$\Delta \rightarrow$ Unchanged

$\Delta \nabla$ Regressed

█ Unqualified with no findings

█ Unqualified with findings

█ Qualified with findings

█ Adverse with findings

█ Disclaimed with findings

█ Outstanding audits

A. Switori leswi tumbulukaka eka swifundzakulu

Nkomiso lowu nga laha hansi wu rungula xitori xa hilaha swifundzakulu swo hambanahambana, hi malongolokelo ya alifabete, swi tirheke hakona eka lembe leri nga eku kambisisiweni:

Kapa-Vuhumadyambu

Xiviko xa AG xi rungula xitori xa mpfumaleko lowu hangalakeke na tiko wa swilawuri swa timali na vuvekatihlo bya tiphurojeke, ntolovelu lowu yaka emahlweni wa mpfumaleko wa vutihlamuleri xikan'we na nkondzelelo wa mihambuko, leswi swi vangeke ku tlhelela endzhaku kun'wana eka mivuyelo ya oditi eka xifundzakulu lexi – miantswiso a yi kala naswona ntolovelu wo angarhela eka malembe manharhu lama nga hundza wu tshame wa ha hombolokile. Nhungu wa timasipala a ti kotangi ku seketela hi ku enela vuxokoxoko lebyi vikiweke eka switatimente swa tonu swa timali na swona ti kumile mihlahluvo leyi oditara yi tihumesaka eka vutihlamuleri.

Ematshan'wini ya malawulelo ya swa timali ya vutihlamuleri na vurhonwana ya swipfuno swo tsongahala leswi nga kona, ku vile na mivangu yo lawula leyi nga tirhiki kahle; mpfilungano lowukulu eka tirhekodo ta tinkota; swivandla swa mitirho leswi tekeke nkarhi wo leha ku pfariwa eka swiyimokulu na nkatshamiseko eka tikhansele; tiphurose se ta maxavelo ya tinhundzu na vukorhokeri ta xiyimo xa le hansi; ku na switandzhaku swa matirhelo ya le hansi na mihambuko; na ku vika loku nga tshembekiki eka timali ta masipala na minongoloko ya masipala.

Xiviko lexi xi komba matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ya R2,5 wa tibiliyonu leti byarhiweke eka lembe leri nga ehansi ka nkambisiso. R4,2 wa tibiliyonu tin'wana ti funghiwile eka tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela ra xiviko lexi.

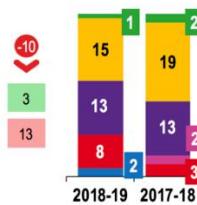
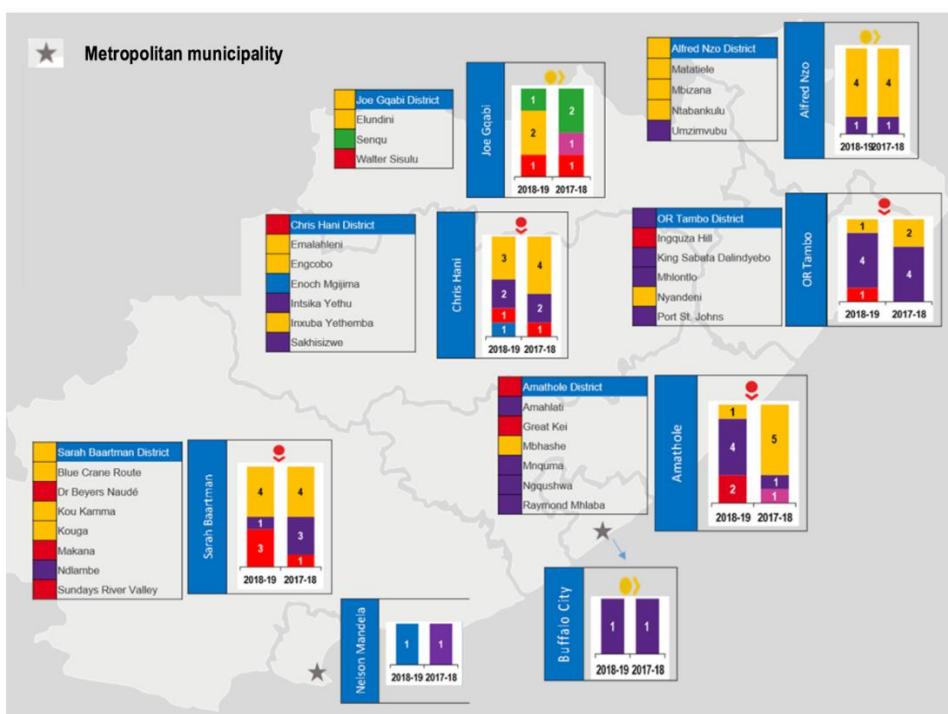
Xifundzakulu lexi xi tirhise ntsengo wa R118 wa timiliyonu eka tihakelo ta ku kuma switsundzuxo eka ku vika ka swa timali. Eka leyi, R2 wa timiliyonu ti tirhisiwile hi timasipala leti tioditi ta tonu a ti nga hetiwangi hi siku ro hetelela ra xiviko lexi.

Kapa-Vuhumadyambu - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Mpfumaleko lowu hangalakeke na tiko wa swilawuri swa timali na vuvekatihlo bya tiphu rojeke

Eastern Cape – audit outcomes per district

Widespread lack of financial controls and project monitoring

- Unqualified with no findings
- Unqualified with findings
- Qualified with findings
- Adverse
- Disclaimer
- Audit outstanding
- Improved
- Stagnant or little progress
- Regressed

2

Free State

Mivuyelo ya oditi eka xifundzakulu lexi yi yile emahlweni yi tlhelela endzhaku lembe ra vunharhu hi ku landzelelana. Khume ra timasipala a ti rhumelangi switatamente swa timali hi nkarhi – to tala kutlula eka malembe lama nga hundza, leswi vangeke nhungu wa tiioditi leswaku ti nga hetiwi hi nkarhi wa xiviko xo angarhela xa AG. Hi ku engetela, timasipala tinharhu ti kume mihlahluvo leyi oditara yi tihumesaka eka vutihlamuleri. Leswi swi vula leswaku kwalomu ka hafu ya timasipala eFree State a ti si humesa vutihlamuleri bya mukhuva lowu ti tirhiseke mali ya vabari hawona eka 2018-19 kumbe ti endleke hi ndlela ya le hansi swinene lero switatamente swa tona swa timali a swi tshembeki.

Mivuyelo leyi yi hlawulekisiwile hi mpfumaleko wa marhavi ya swa timali ya masungulo, na ku nga hisekeli ku landzelela milawu, na ku nga landzeleli ko angarhela ka swilawuri swa le ndzeni na vutihlamuleri.

Matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ya xifundzakulu lexi ya endle ntsengo wa R1,4 wa tibiliyoni eka lembe leri nga ehansi ka nkambisiso. R341,6 wa timiliyoni tin'wana eka matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ti kumekile eka tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela eka xiviko lexi.

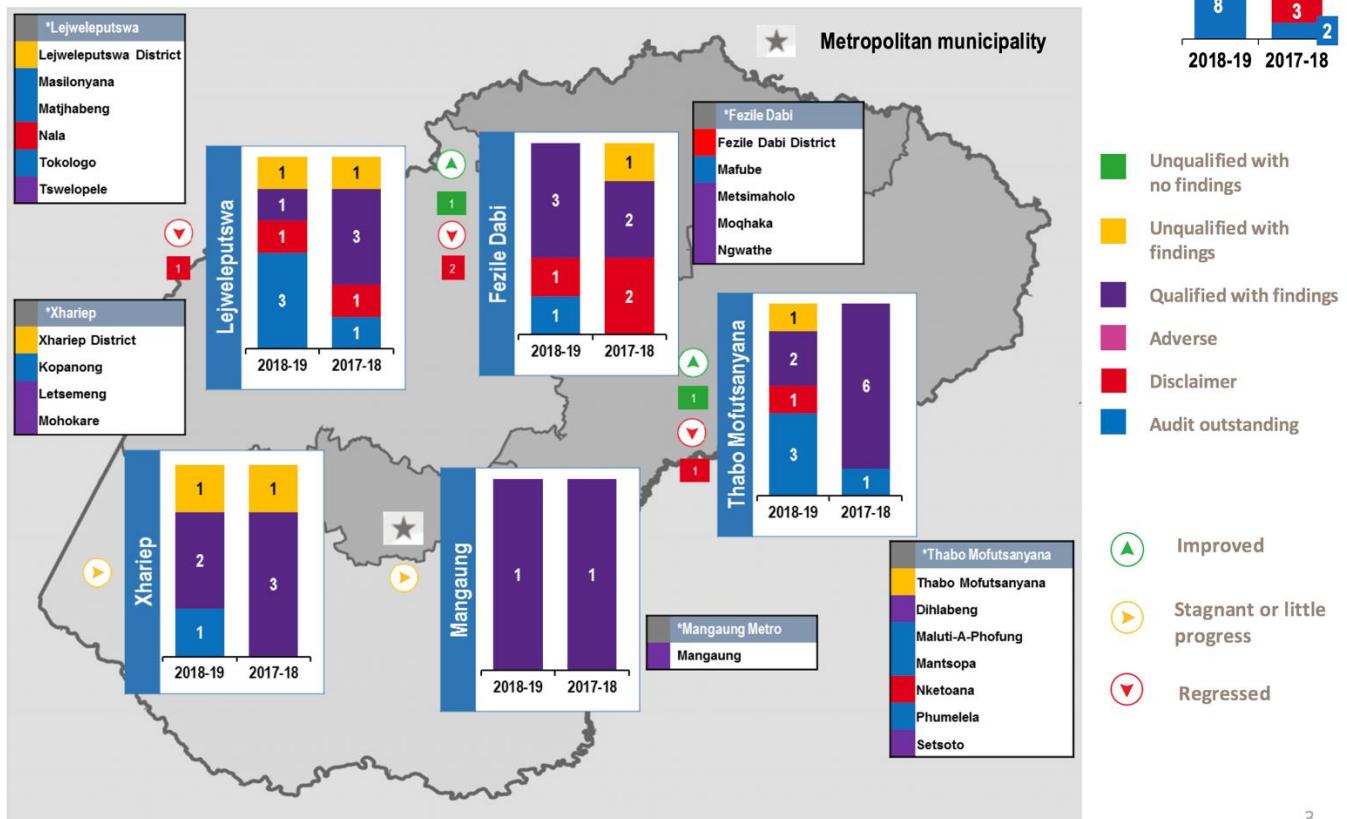
Xifundzakulu lexi xi tirhise ntsengo wa R46 wa timiliyoni eka tihakelo ta ku kuma switsundzuxo eka ku vika ka swa timali, hambileswi swi veke na nkhumbo lowutsongo eka risima ra switatamente swa timali leswi rhumeriweke ku ta oditiwa. Eka leti, R17 wa timiliyoni a tirhisiwile hi timasipala leti tioditi ta ton a ti nga hetiwangi hi siku ra xiviko. Mpumaleko wa hundziselo wa swikili kusuka eka vatsundzuxi kuya eka timasipala wu tikombile hi tiofixiyali tin'wana leti ti nga kotangiki hambi ku nyika swa masungulosungulo swa vuxokoxoko bya swa timali ku ri hava mpfuno wa vatsundzuxi.

Free State - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Mpfumaleko wa mavomu wa vutihlamuleri hi vurhangeri bya xipolitiki na bya mafambiselo

Free State – audit outcomes per district

Deliberate lack of accountability by political and administrative leadership

Gauteng

Xifaniso xa le Gauteng xi khomelerile swinene laha timasipala hinkwato ti tlheleke ti hlayisa mivuyelo ya tona ya oditi ya kahle. Lexi xi vile xifundzakulu xi ri xoxe lexi xi veke na timasipala hinkwato leti ti kumeke mihlahuvo ya oditi leyi kombisaka leswaku tirhekodo na switatamente swa timali swi andlariwile hindlela leyinene, kambe tanahi le ka malembe lama nga hundza ko va ntsena Midvaal yi kumeke nhlahuvo wa oditi yo basa. Leswi swi yile emahlweni swi nyengela timasipala tin'wana hikwalaho ka tinkota letinene ta swa timali kambe ku ri na vuvekatihlo lebyi nga enelangiki byo sivela leswi lavekaka ku

tiyisisa leswaku ku va na ku landzeleriwa ka milawu na ku vika ka nkhaqato eka mifikelelo ya mphakelo wa vukorhokeri.

Timasipala leti havumbirhi ti kokeke rinoko ra vatirhi na ku va endla va nga fambi lava nga na swikili leswi faneleke ti vuyeriwile eka ku ya emahlweni loku naswona ti kotile ku hlayisa mivuyelo ya oditi leyinene. Hi ku kanetana na swona, timasipala leti hlawulekisiweke hi nkatshamiseko eka vurhangeri bya xipolitiki kumbe bya mafambiselo, to tanihi Dorobakulu ra Tshwane na Dorobakulu ra Joni, a ti kotangi ku antswisa mivuyelo ya tona.

Matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu eka xifundzakulu lexi ya fikelele R1,7 wa tibiliyon i eka timasipala. R3,3 wa tibiliyon i tin'wana ti vikiwile eka tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela ra xiviko lexi, ku ri na Dorobakulu ra Tshwane, leri fikeleleke R2,9 wa tibiliyon i ta ntsengo lowu na Emfuleni R358 wa timiliyon i.

Mavandla ya timasipala lama nga eka xifundzakulu lexi ya byarhe ya matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu eka nkarhi wa nkambisiso.

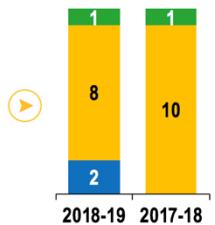
Xifundzakulu lexi xi tirhise ntsengo wa R341 wa timiliyon i eka tihakelo ta ku kuma switsundzuxo eka ku vika ka swa timali. Eka leyi, R312 wa miliyon i ti tirhisiwile hi timasipala leti tioditi ta tona a ti nga h

Gauteng - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

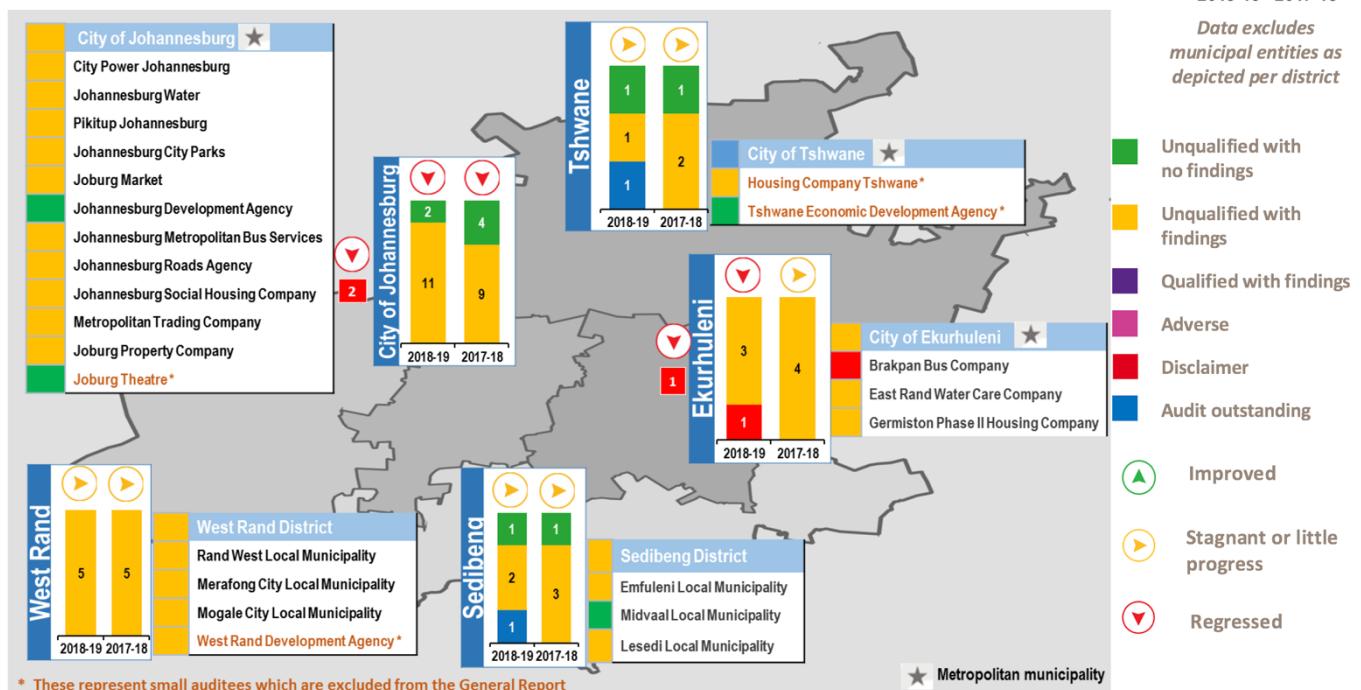
Tinkota letinene ta swa timali leti nga na vuvekatihlo lebyi nga enelangiki bya swilawuri swo sivela

Gauteng – audit outcomes per district

Good financial accounting with inadequate monitoring of preventative controls

Data excludes municipal entities as depicted per district

KwaZulu-Natal

Ku vile na ku cinca lokutsongo eka mivuyelo ya oditi ya xifundzakulu lexi, vutihlamuleri a byi endliwangi na ku sindzisiwa hi ku ringaneli hi vurhangeri, naswona nhluleko wa swilawurikulu wu yile emahlweni.

Timasipala ti yile emahlweni ti kayakaya na tiphurosese ta malawulelo ya swa timali na ya matirhelo, ti kombe mpfumaleko wa vuanguri ku tirhisa na ku veka tihlo tipulani ta matirhelo, naswona ti vile na swivumbeko swa mafumelo swo tsana leswi swi nga kotisangiki vutihlamuleri lebyi tirhaka kahle.

Vurhangeri mikarhi hinkwayo a byi hlohlotelangi tisisiteme ta matimba ta xilawuri xa le ndzeni ku lawula mafumelonene na matikhomelonene – nkongomo wo tala wu boheka ku simekiwa eka ku endla vuangameri bya xipolitiki na ku firhana na minavelo ya vaakatiko.

Nkhumbo wa leswi wa tikomba eka matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu lama nga eku tlakukeni, lama vikiweke eka R6,5 wa tibiliyon i eka nkarhi lowu nga ehansi ka nkambisiso, ku ri na Dorobakulu ra eThekwini leri byarheke R2,34 wa tibiliyon ta ntsengo lowu. R17,2 wa timiliyon tin'wana eka matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ti nga fambelanisiwa na tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela eka xiviko lexi.

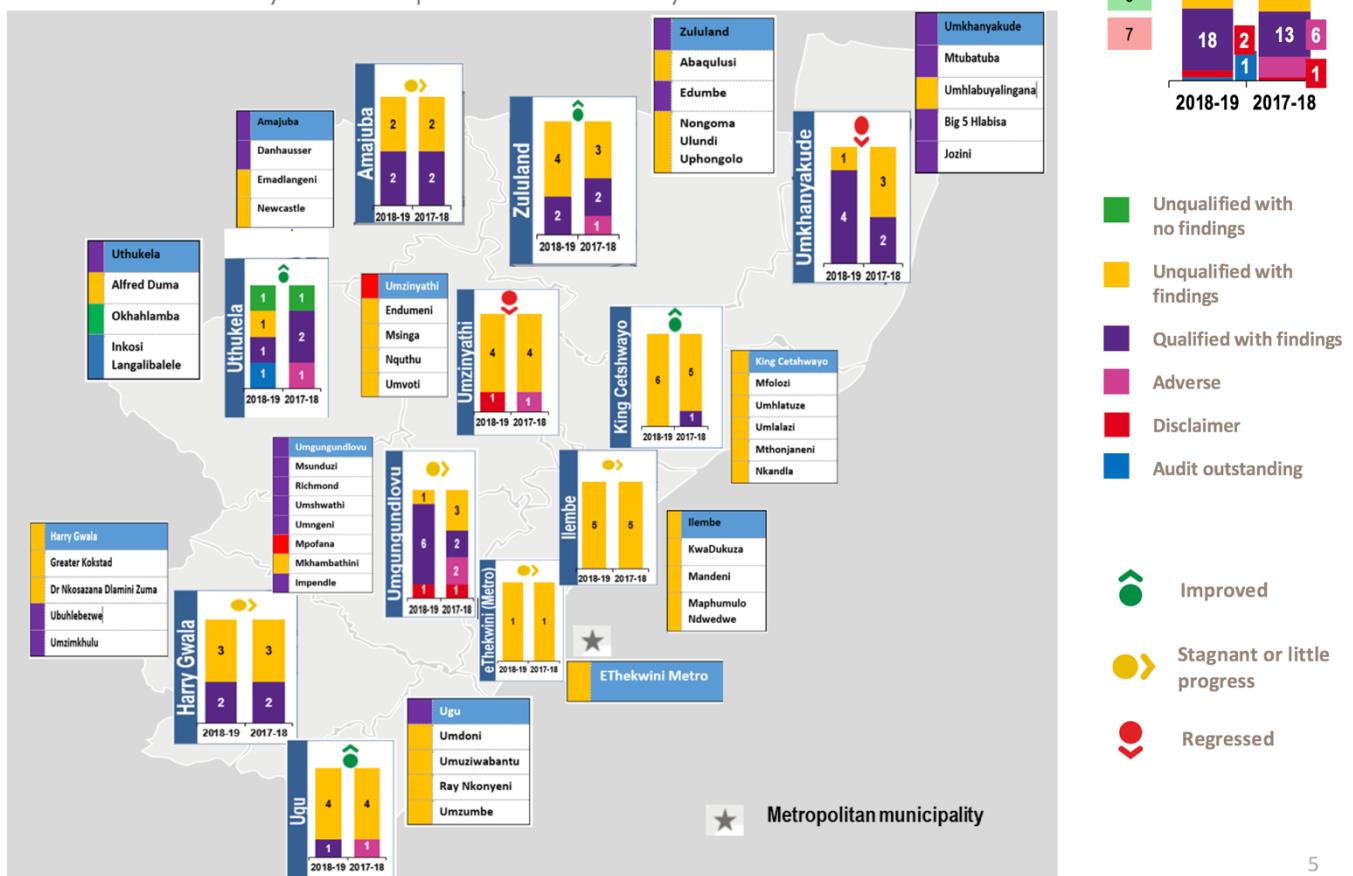
Vatsundzuxi va yile emahlweni va tirhisiwa eka swiyimo swo tala ku pfuneta hi malulamiselo ya switatamente swa timali na ku vika ka swa timali, laha xifundzakulu lexi xi tirhiseke ntsengo wa R95 wa timiliyon i eka mhaka ley; leswi loko tiofixiyali ti ri kona ku tirha mitirho ley. Eka leti, R1 ya miliyon yi tirhisiwile hi timasipala leti tioditi ta tona a ti nga hetiwangi hi siku ro hetelela ra xiviko lexi.

KwaZulu-Natal - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Ku cinca lokutsongo eka mivuyelo. vutihlamuleri a byi endliwangi na ku sindzisiwa hi ku ringaneli hi vurhangeri na nhluleko wa swilawurikulu

KwaZulu-Natal – audit outcomes per district

Little change in outcomes, accountability not adequately practised and enforced by leadership and failure of key controls

Limpopo

Tsevu wa timasipala leti nga eka xifundzakulu lexi ti antswisile mivuyelo ya tona ya oditi naswona tinharu ti tlhelele endzhaku. Miantswiso ley a yi lawuriwa hi vatsundzuxi ngopfungopfu, kambe hambileswi xifundzakulu lexi xi tirhiseke ntsengo wa R249 wa timiliyon i eka vatsundzuxi eka swikongomelo swa ku vika swa timali, timasipala to tala ti yile emahlweni ti kuma mihlahuvo ley kombisaka leswaku tirhekodo na switatamente swa timali swi andlariwile hi ndlela yo hoxeka. Eka leti, R127 wa timiliyon i ti tirhisiwile hi timasipala leti tioditi ta tona a ti nga hetiwangi hi siku ro hetelela xa xiviko lexi.

Ku vile na ntshembelo wa le henbla eka vatsundzuxi, swikili a swi hundziseriwangi, naswona tiofixiyali tin'wana ti vile na rinyadzo loko vatsundzuxi va thoriwa kutani ti nga tirhi mitirho leyti tholeriweke ku yi tirha, leswi tiseke swivutiso hi mayelana na timasipala leti hakelaka tiofixiyali na vatsundzuxi ku endla ntirho wo fana. Timiliyon i ti tirhisiwile ku antswisa mivuyelo ley, kambe a ku vangi na switandzhaku swa matirhelo ya xiyimo xa le hansi.

Nkhumbo wa R1,2 wa tibiliyon i ta ndzahleko endzhaku ka ku n'okisiwa ka VBS Mutual Bank wa ha ri eku twiweni hi timasipala leti khumbekaka, laha mphakelo wa vukorhokeri wu khumbekeke.

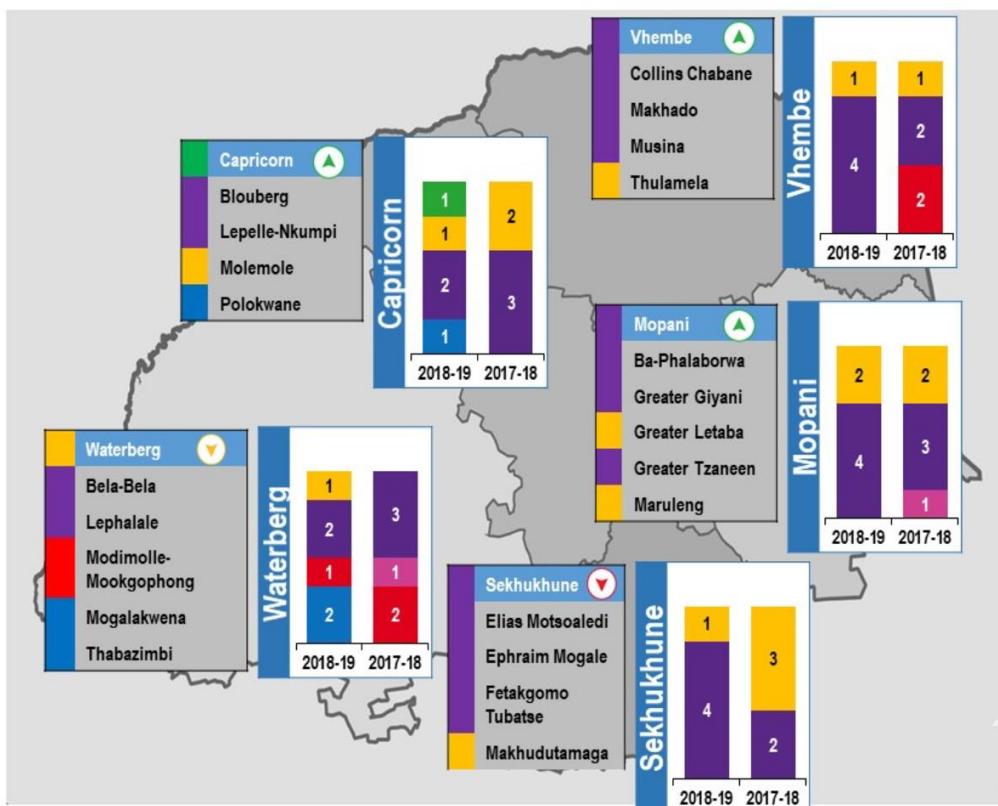
Matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ya xifundzakulu lexi ya endle ntsengo wa R1,5 wa tibiliyon i eka lembe leri nga ehansi ka nkambisiso. R594 wa timiliyon i tin'wana eka matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ti vikiwile eka tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela eka xiviko lexi.

Limpopo - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Timiliyonu ti tirhisiwile ku antswisa mivuyelo ya oditi - hambiswiritano a ku na switandzhaku swa matirhelo ya xiymo xa le hansi

Limpopo – audit outcomes per district

Millions spent to improve audit outcomes – yet no consequences for poor performance

- ▲ Unqualified with no findings
- ▼ Unqualified with findings
- Qualified with findings
- Adverse
- Disclaimer
- Audit outstanding
- ▲ Improved
- ▼ Stagnant or little progress
- ▼ Regressed

6

Mpumalanga

Ku ya ehansi ka vutihlamuleri na malawulelo ya swa timali swi ri karhi swi fambisana na vuangameri lebyi tsaneke hi swona mhakakulu ya ku tlhelela endzhaku ko tivikana eka mivuyelo ya oditi eka xifundzakulu lexi – tsevu wa timasipala ti tlhelele endzhaku naswona ko va timbirhi ntsena ti antswiseke. A ku ri na ntshoveko eka xilawuri xa le ndzeni eka timasipala to hambanahambana, leswi swi katseke marhavi ya swa timali ya masungulo yo tanahi ku hlayisa tirhekodo, ku hlanganisa na vutiyisisi.

Ko va timasipala timbirhi ntsena leti ti tirhiseke vatsundzuxi ti antswiseke mivuyelo ya tona ya oditi hambileswi vatsundzuxi va nga eku tirhisiweni ku

endla ntirho wa vatrihi lava thoriweke. Xifundzakulu xi tirhise ntsengo wa R98 wa timiliyon i eka tihakelo to kuma switsundzuxo eka ku vika swa timali. Eka leti, R3 wa timiliyon i a tirhisiwile hi timasipala leti tiioditi ta tona a ti nga hetiwangi hi siku ra xiviko.

Ntolovel o wa ku tirhisa mali yitsongo eka timali ta nhlayiso leti nga na swipimelo wu komba nkunguhato wa xiyimo xa le hansi hi timasipala – ntsengo wa R154,3 wa timiliyon i a ti nga tirhisiwangi.

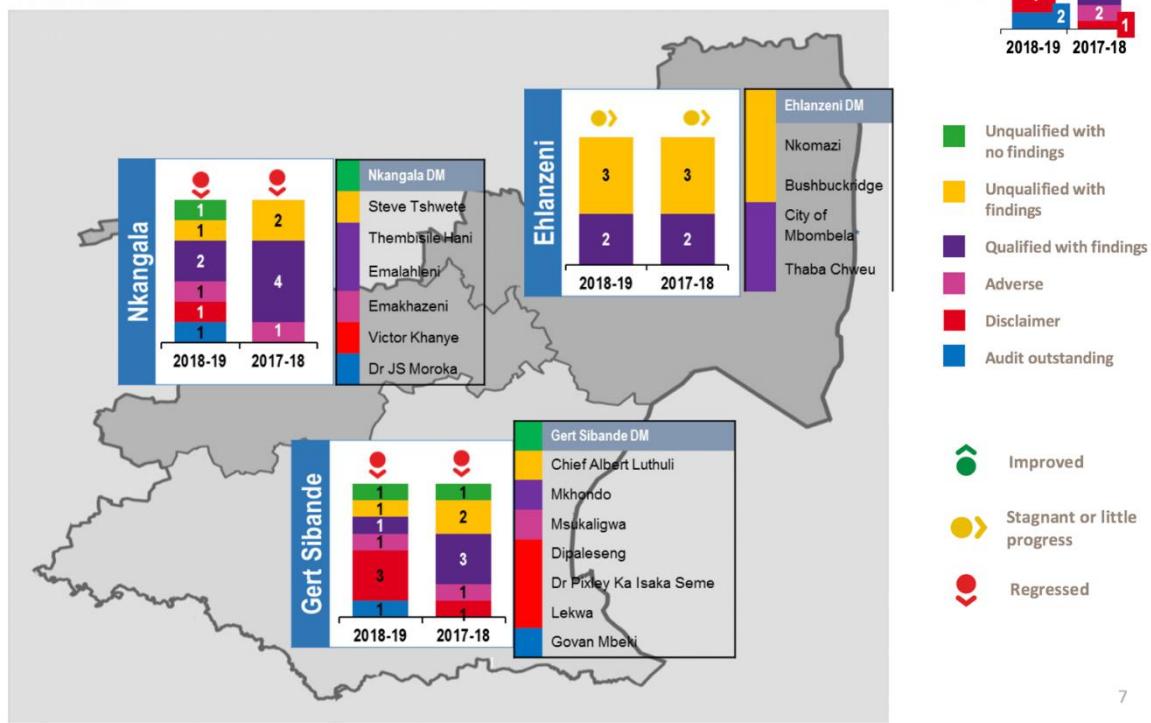
Matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ya xifundzakulu lexi ya endle ntsengo wa R1,09 wa tibiliyon i eka lembe leri nga ehansi ka nkambisiso. R358 wa timiliyon i tin'wana ti funghiwile eka tiioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela ra xiviko lexi.

Mpumalanga - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Ku ya ehansi ka vutihlamuleri na malawulelo ya swa timali swi ri karhi swi fambisana na vuangameri lebyi tsaneke hi swona mhakakulu ya ku tlhelela endzhaku ko tivikana eka mivuyelo ya oditi.

Mpumalanga – audit outcomes per district

Deteriorating accountability and financial management coupled with weakened oversight at the centre of the significant regressions in audit outcomes

Kapa-N'walungu

Xifundzakulu lexi xi le ka xiyimo lexi lehiseweke xa mivuyelo ya oditi leyi nga naveriwiki, ku ri na ku tlhelela endzhaku ko angarhela kun'wana – tsevu wa timasipala ti tlhelele endzhaku.

Ntshoveko eka mbangu wo lawula wu yile emahlweni hi angulo lowutsongo hi vurhangeri eka swihungwana swa Oditara-Jeneralala ya Afrika-Dzonga (AGSA) ku tirhisa swilawuri swo sivela. Mbuyelo wu vile mbangu lowu eka wona tiphuroseses ta malawulelo ya nkhuluko wa tinhundzu na vukorhokeri ti tirhisiweke hi ndlela yo homboloka; tiakhawunti ta bangi a ti nyangeriwi hi ndlela leyi faneleke; malinhlengeleto ya lahleka hikwalaho ka mihluleko ya

tisisiteme na mixaviselano leyi yi rhekodiweke kambirhi; naswona mihanganiso leyi faneleke a yi endliwi.

Eka lembe leri nga ehansi ka nkambisiso, timasipala leti nga eka xifundzakulu ti byarhe matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu lama endleke ntsengo wa R390 wa tibiliyoni.

Xifundzakulu lexi xi tirhise ntsengo wa R47 wa timiliyoni eka tihakelo ta ku kuma switsundzuxo eka ku vika ka swa timali. Eka ntsengo lowu, R12 wa timiliyoni leti fambelanaka na tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela ra xiviko.

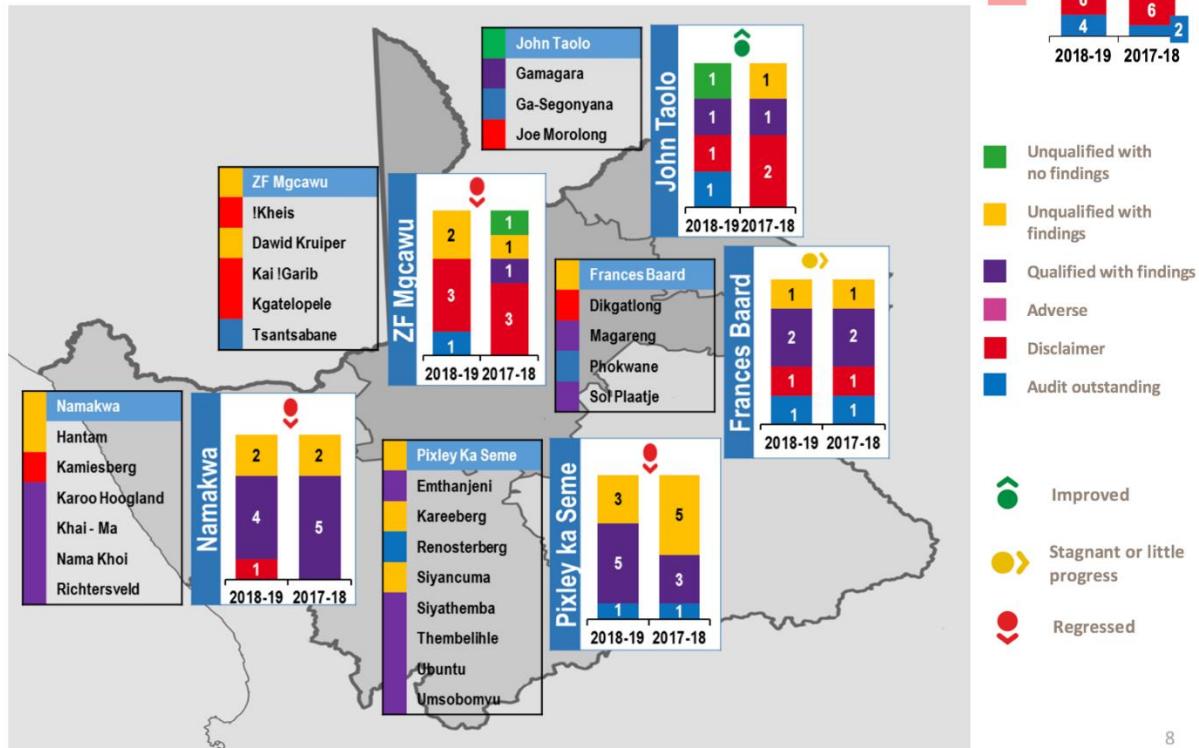
Hambileswi ku veke na matirhelo ya xiyimo xa le hansi ya timasipala eka xifundzakulu, timasipala ta nhlayo leyitsongo ti yile emahlweni ti phakela mivuyelo ya oditi leyinene, to tanahi masipala wa xifundzatsongo xa John Taolo Gaetsewe leti ti fikeleleke mbuyelo w

Kapa-N'walungu - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Xiyimo lexi lehiseweke xa mivuyelo ya oditi leyi nga naveriwiki

Northern Cape – audit outcomes per district

A prolonged state of undesirable audit outcomes

8

N'walungu-Vupeladyambu

Ku tlhelela endzhaku eka mivuyelo ya oditi ku heta ndlela yo ya ehansi ya malembe manharhu eka xifundzakulu lexi; kaye wa timasipala ti kume mihlahuvo leyi oditara yi tihumesaka eka vutihlamuleri, kasi nhungu ti kume mihlahuvo leyi kombisaka leswaku tirhekodo na switatamente swa timali swi andlariwile hi ndlela yo hoxeka. Vukona bya tidokhumente kumbe vumbhoni eka migingiriko ya swa timali byi tshame bya ha ri ntlhontlho lowukulu eka timasipala hinkwato, tanihilaha swi tikombeke hakona eka mihlahuvo leyi oditara yi tihumesaka eka vutihlamuleri yo vuyeleta yo tala. Nkavuswikoti bya xifundzakulu lexi ku tlherisela endzhaku ntoloveloo wa mivuyelo ya oditi yo homboloka wu komba ntoloveloo lowu nga riki na mavonelamahlweni eka ku tirhana na mitsano ya swilawuri leyi funghiweke emalembeni lama nga hundza.

Mihluleko ya vufambisinkulu, vafambisi va timasipala, timeyara, tiyuniti ta oditi ya le ndzeni, tikomiti ta oditi, tikomiti ta tiakhawunti ta mfumo wa masipala na tikhansele yi komba ntshoveko wa xisisitemiki eka rhavi ra xilawuri xa swa timali.

Eka lembe leri nga ehansi ka nkambiso, timasipala leti nga eka xifundzakulu lexi ti byarhe matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu lama endleke ntsengo wa R3,7 wa tibiliyon, hi R1,8 wa tibiliyon leti fambelanaka na tioditi leti hetiweke endzhaku ka siku ro hetelela ra xiviko.

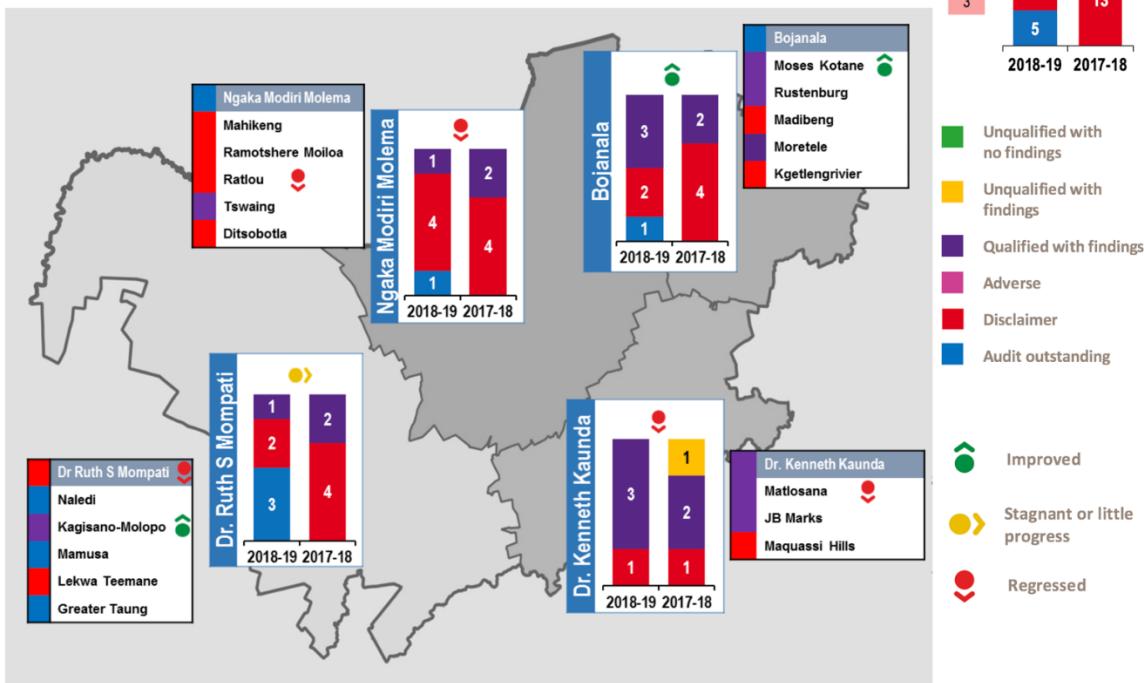
Ndhurho wa ku tirhisa vatsundzuxi wu fikelele eka R227 wa timiliyon eka ku vika ka swa timali, hi timasipala leti hakelaka vatirhi va tona na vatsundzuxi eka vukorhokeri byin'we ku ri hava nkoka wihi kumbe wihi lowu humelerisiwaka na ku vanga ntlangiso wa swipfuno swa mfumo leswo kala. Eka leti, R47 wa timiliyon ti tirhisiwile hi masipala leti ti oditi ta tona a ti nga hetiwangi hi siku ro hetelela ra xiviko lexi.

N'walungu-Vupeladyambu - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Nthantlhho wa xisisitemki eka rhavi ra swilawuri swa timali

North West – audit outcomes per district

Systemic breakdown in the discipline of financial controls

Kapa-Vupeladyambu

Ntalo lowukulukumba wa tioditi to basa ti tshame ta ha ri eKapa-Vupeladyambu (45%), ku ri na 93% ta timasipala ta xifundzakulu lexi leti kumeke mihlahluvo ya oditi leyi kombisaka leswaku tirhekodo na switamente swa timali swi andlariwile hindlela leyinene eka switamente swa tona swa timali. Nhungu wa timasipala ti tshame ta ha kume xiyimo xa tona xa tioditi to basa – tsevu wa tona ti hlayisile xiyimo lexi ku ringana ntlhanu wa malembe lama nga hundza kumbe ku hundza.

Timasipala leti ti hlayiseke mivuyelo ya tona yo basa ti hlawulekisiwa hi mivangu yo lawula leyi yi endliweke ya nhlangano, yo sivela hi ntumbuluko naswona yi tiyisiwile hi thoni yo tiya leyi vekiweke hi vurhangeri. Leswi swi katsa swilawuri swa matirhelo leswi swi endliweke swa nhlangano endzeni ka tisisiteme ta tona

leti nga lawuriwiki hi vanhu, leswi swi vulaka leswaku ku siviwa ka vatirhi a swi nga vangi ku hluleka ka swilawuri. Hi ku engetela, ku na nkondzelelo wa le hansi hi vufambisi eka swikumiwa swa oditi na levhele ya le henhla ya vutihlamuleri; naswona vaphakeri va ndzindzakhombo lava faneleke hinkwavo va tiva swiave swa vona naswona va tirha xiphemu xa vona eka mbangu wo lawula.

Switatimente swa timali hi ku angarhela swi fambelanile na tlilayimete ya swa vanhu na ikhonomi ya timasipala to hambanahambana xikan'we na nhlahlubo wa AGSA wa marhavi ya swa timali. Timasipala to tala ti kayakaye ku hakerisa xikweleti xa tono, kambe rihanyo ra swa timali ro angarhela ra timasipala ta Kapa-Vupeladyambu a ri ro tiya kutlula ra swifundzakulu hinkwaswo.

Eka lembe leri nga ehansi ka nkambiso, timasipala leti nga eka xifundzakulu ti byarhe matirhiselo ya timali lama hambaraka na milawu lama endleke ntsengo wa R2,7 wa tibiliyoni.

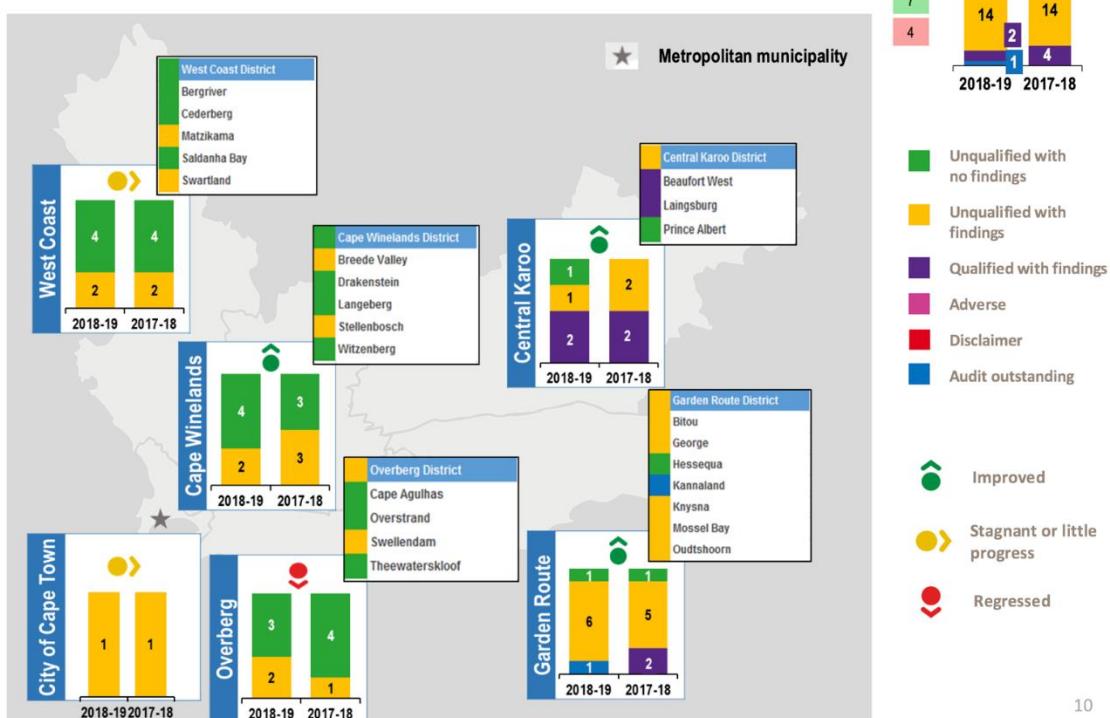
Xifundzakulu lexi xi tirhise ntsengo wa R42 wa timiliyon i eka tihakelo ta ku kuma switsundzuxo eka ku vika ka swa timali. Eka leti, R1 ya miliyoni yi tirhisiwile hi timasipala leti tioditi ta tono a ti ng

Kapa-Vupeladyambu - mivuyelo ya oditi hi xifundzatsongo

Mivuyelo leyi antswisiweke kambe swivilelo swi tshama swa ha ri kona

Western Cape – audit outcomes per district

Improved outcomes but concerns remain

10

B. Mivuyelo ya oditi leyi vonakaka xikan'wekan'we

Eka tioditi ta yona ta lembe na lembe, AGSA yi kambela swiphemu leswi landzelaka:

- Maandlalelo lamanene na ku nga vi kona ka vuxokoxoko byo hoxeka byo tivikana eka switatamente swa timali
- Vuxokoxoko bya matirhelo byo tshembeka na ku khorwisa eka swivangelo swa ku vika eka swikongomelo swa matirhelo leswi rrangeke swi vekiwa
- Ku landzeleriwa ka milawukulu leyi fumaka timhaka ta swa timali

Mihlangano leyi oditiweke yi fikelela oditi yo basa loko switatamente swa yona swa timali swi andlariwile hindlela leyinene, ku ri hava swikumiwa hi mayelana na ku vika eka swikongomelo leswi rrangeke swi vekiwa na ku landzeleriwa ka milawu.

Mitoloveloxa rixaka yo angarhela

Eka nkarhi lowu nga ehansi ka nkambisiso, AGSA yi odite 257 wa timasipala na 21 ya mavandla ya timasipala. Xiviko xa AG xi katsa mivuyelo ya oditi ya 229 wa timasipala, tanihileswi tioditi ta 28 wa timasipala a ti nga hetiwangi hi siku ro hetelela ra 31 Sunguti 2020.

Girafu leyi nga laha hansi yi nyika matirhelo yo angarhela ya timasipala eka swiyenge swo oditi swo hambanahambana:

OVERALL AUDIT OUTCOMES

OVERALL
REGRESSION
IN AUDIT
OUTCOMES

46 V Regressed
33 A Improved

Outstanding audits

The audits of **28** municipalities were not finalised by 31 January 2020

Clean audits

8% A
(2017-18: 7%)

Quality financial statements

48% D
(2017-18: 52%)

18% (43)

Municipalities submitted financial statements without material misstatements

Cost of consultants to assist in financial statement preparation

R1,26 billion *

59% (134)

Financial statements submitted for auditing included material misstatements in areas in which consultants did work

* Consultant costs include **R741 million** for audits completed by 31 January 2020 and **R522 million** relating to outstanding audits or audits subsequently finalised

No findings on performance reports

33% D
(2017-18: 37%)

48% (109)

Achievement reported not reliable

No findings on compliance with legislation

9% A
(2017-18: 8%)

Irregular expenditure

R32,06 billion** D

(2017-18: R24,38 billion)

Irregular expenditure includes **R21,46 billion (2017-18: R16,63 billion) for audits completed by 31 January 2020 and **R10,60 billion** (2017-18: R7,75 billion) relating to outstanding audits or audits subsequently finalised

MATERIAL IRREGULARITIES

6 material irregularities identified from 6 completed audits

R24 499 866 likely financial loss (**R2 421 897** known and **R22 077 969** estimated)

Nature of material irregularities

Payment for **goods or services not received**

33% (2)

R11 418 843

Assets **not safeguarded** resulting in **theft/vandalism**

50% (3)

R11 849 379

Unfair procurement leading to **overpricing**

17% (1)

R1 231 644

Ku tlhelela endzhaku ka mivuyelo ya oditi ko angarhela

Ku vile na ku tlhelela endzhaku eka mivuyelo ya oditi ehansi ka mafambiselo ya mfumo wa miganga ya nkarhi wa sweswi, sweswi eka lembe ra wona ra vunharhu. Eka nkarhi wa malembe manharhu, mivuyelo ya oditi ya 76 wa timasipala ti tlhelele endzhaku ku ri na liya ya 31 ntsena yi antsweke.

Mitsano yo tivikana leyi landzelaka eka malawulelo ya timali ya mfumo wa miganga a yi nga ololoxiwangi eka malembe manharhu lama nga hundza:

Risima ra xiyimo xa le hansi ra switatimente swa timali na swiviko swa matirhelo

Makwetu u hlamusela leswaku switatimente swa timali swo tshembeka na swiviko swa matirhelo i swa nkoka ku endla leswaku ku va na vutihlamuleri na nkavuciva eka mfumo. U paluxa leswaku timasipala to tala ti yile emahlweni ti hluleka eka swiyenge leswi.

U vule leswaku: "Mihlahluvo leyi andlariweke hi ndlela leyinene eka switatimente swa timali a yi lo hunguteka ntsena kusuka eka 47% kufika eka 43% ntsena, kambe risima ra switatimente swa timali leswi hi nyikiweke swona ku swi odita ri kombi ku nga vi na antswiso kusuka n'wexemu. Ko va ntsena 18% ta timasipala leti ti koteke ku hi nyika switatimente swa timali swi ri hava vuxokoxoko byo hoxeka hindlela yo tivikana.

AG yi engetela leswaku swiviko swa matirhelo swa 67% ta timasipala leti ti humeseke swiviko swoleswo swi vile na swihoxo swo tivikana naswona a swi nga khorwisi hi ku ringanelka eka khansele kumbe vaaki ku swi tirhisa.

Ntirhiso lowu humelelaka wa vatsundzuxi wu nyika mivuyelo leyi kunguhateriwaka ya mpimo lowutsongo

Timasipala ti tirhise R1,26 wa tibiliyoni eka vatsundzuxi ku kuma vukorhokeri byo vika bya swa timali, lebyi eka byona ko va ntsena 7% a ti ri hikwalaho ka swivandla swa mitirho eka tiyuniti ta swa timali ta timasipala. Ntsengo lowu wu katsa R522 wa timiliyoni ta tihakelo ta vatsundzuxi eka timasipala leti nga na tioditi leti saleleke endzhaku laha switatimente swa timali swi kumekeke. Ko va ntsena 14% ta timasipala leti tirhisaka vatsundzuxi ti kombeke antswiso eka mivuyelo ya tona ya oditi, loko 22% ti tlhelele endzhaku.

Rihanyo ra swa timali ra timasipala ra vilerisa naswona ri lava mphalalo wa xihatla

Switatimente swa timali swi komba swikombo leswi engetelaka swa ntshoveko eka timali ta mfumo wa miganga – AGSA yi hahluve 79% ta timasipala tanihileti ti nga na xiyimo xa rihanyo ra swa timali leri ri nga ha vaka ri vilerisa kumbe ri lava mphalalo wa xihatla. Ehansinyana ka xanharhu xa timasipala a ti ri ngopfungopfu leti nga eka xiyimo xa swa timali lexi nga sirhelelekangiki.

“Ku nga koti ku hakerisa swikweleti kusuka eka vatirhisi va masipala swi hangalakile na tiko. Eka swiyimo leswi, a swi siveleki leswaku timasipala ti ta kayakaya ku ringanisa tibuku. Hi ku angarhela, 34% ta timasipala ti paluxe nkayivelo (hi marito man'wana, matirhiselo ya timali ya hundzise malinghenya ya tona) – nkayivelo hinkwawo wa timasipala leti wu fike eka ntsengo wa R6,29 wa tibiliyoni.

“Swikarhato swa timali swa mfumo wa miganga na swona swi tshikelela swinene vakolotisi va masipala. Nkarhi wa mukolotisi-hakelo wa nhlayoxikarhi a ku ri 180 wa masiku. Hi ku hela ka lembe, R53,52 wa tibiliyoni a ti kolotiwa vakolotisi va timasipala kambe mali leyi nga kona yi fikelele R43,20 wa tibiliyoni ntsena. Mali leyi kolotiwaka Eskom hi ku hela ka lembe a yi salele endzhaku hi

R11,31 wa tibiliyoni, leti eka tona R9,02 wa tibiliyoni se a ti salele endzhaku hi kutlula 120 wa masiku. Tibodo ta swa mati ti tlhele ti kayakaya ku hlengeleta mali leyi kolotiwaka timasipala – tiakhawunti ta tona a ti salele endzhaku hi R6,24 wa tibiliyoni, leti eka tona R5,38 wa tibiliyoni a ti ri ta kutlula 120 wa masiku,” ku lemuka AG.

U vula leswaku loko tlilayimete ya ikhonomi ya xiyimo xa le hansi yi tirha xiave eka ku ya ehansi ka rihanyo ra swa timali ra timasipala, to tala to ka ti nga lawuli timali ta tona kahle hilaha a ti fanele ti endla hakona.

Ntlakuko eka matirhiselo ya timali lama nga hava mbuyelo na ya ntlangiso

Makwetu u vula leswaku mfumo a wu nge swi koti ku lahlekeriwa hi mali hikwalaho ka maendlelo ya swiboho ya xiyimo xa le hansi, vusopfa kumbe ku tlangisiwa ka swipfuno. Hambiswiritano, hofisi ya oditi yi ya emahlweni yi vona ntlakuko eka matirhiselo ya timali lama nga hava mbuyelo na ya ntlangiso, ku ri na 200 ya timasipala leti lahlekeriweke hi R2,07 wa tibiliyoni elembeni leri hi nga eka rona. Eka nkarhi wa malembe manharhu, R4,27 wa tibiliyoni ta matirhiselo ya timali ya mfumo a ma ri lama nga hava mbuyelo na ya ntlangiso.

Levhele ya le henhla ya ku nga landzeleriwi ka milawukulu ya mafumelo

Eka ntsengo hinkwawo, 91% ta timasipala a ti landzelelangi milawu. Mbuyelo lowu wa fana na wa n'wexemu naswona wu le henhlanyana ka 85% hi 2016-17. Ku hluleka ka vuangameri na mpfumaleko wa swilawuri hi mayelana na ku landzeriwa ka milawu ku tikombile eka swiyenge swo tala, ku katsa na malawulelo ya nkhuluko wa tinhundzu na vukorhokeri.

Ku tlhelela endzhaku eka ku landzeleriwi ka milawu ya malawulelo ya nkhuluko wa tinhundzu na vukorhokeri

Ku landzeleriwa ka milawu ya malawulelo ya nkhuluko wa tinhundzu na vukorhokeri ku tlhelele endzhaku kusukela hi 2016-17. AG yi tshama ya ha vilela leswaku ko va ntsena 2% ta timasipala leti ti nga eku landzeleleni ka milawu hi vutalo. "Leswi swi tano hambileswi ku veke na ku vika hinkwako loku hi ku endleke eka xiyenge lexi, switsundzuxo swa khombo swi boxiwile, na swibumabumelo leswo tala leswi hi swi endleke. Tiphurosese to xava tinhundzu na vukorhokeri leti nga riki na mphikizano na ku va leti nga riki kahle na malawulelo ya tikontiraka lama nga ringanelangiki a swi tele," ku hlamusela Makwetu.

Ntlakuko eka matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu

Matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu ya tlakuke kufika eka R32,06 wa tibiliyon i kusuka eka R25,2 wa tibiliyon i leti vikiweke n'wexemu. Lama ma katsa matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu (R10,60 wa tibiliyon) ta timasipala leti ti oditi ta tona a ti hetiwile endzhaku ka siku ro hetelela ra xiviko lexi (31 Sunguti) xikan'we na mitsengo leyi nga oditiwangiki leyi paluxiweke eka switatimente swa timali swa timasipala leti ti oditi ta tona a ta ha salele endzhaku.

AG yi tsundzuxa leswaku ntsengo lowu wu nga ha va ehenhla swinene, tanihileswi 55% ta timasipala ti voniweke ti andlarile hindlela yo hoxeka hikuva ntsengo lowu paluxiweke a wu nga hetisekangi naswona/kumbe ti paluxe leswaku ti vile na matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu kambe ntsengo hi vutalo a wu nga tiveki. Hi ku engetela, R0,36 wa tibiliyon ta nkoka wa tikontiraka a ti kotangi ku oditiwa hikwalaho ka vuxokoxoko lebyi kayivelaka kumbe lebyi nga hetisekangiki.

Timasipala ti na rhekodo ya nandzeleriso ya xiyimo xa le hansi eka ku tirhana na matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu na ku tiyisisa leswaku ku va na vutihlamuleri. Hikokwalaho, nsalo wa ku hela ka lembe wa matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu lowu wu hlengeletaneke emalembeni lamo tala naswona ku nga tirhaniwangiki na wona (hi ku tirhisa mbuyiso, ndzivalelo kumbe ku herisiwa) a wu ri eka R65,59 wa tibiliyon.

Mihluleko eka nhluvukiso na nhlayiso wa swimakiwakulu

Tioditi ti tlhele ti kuma mihluleko yo hlayanyana eka nhluvukiso na nhlayiso wa swimakiwakulu. Tiphurojeke ta nhluvukiso wa swimakiwakulu ti kombise ntirhiso wa le hansi lowu hangalakeke na tiko wa mipimanyeto, ku hlwela eka ku hetiwa ka tiphurojeke, ku nga landzeleriwi ka milawu ya malawulelo ya nkuluko wa tinhundzu na vukorhokeri, na matirhiselo ya timali lama hambanaka na milawu.

Xivilelokulu, ku lemuka AG, i mpfumaleko wa nkongomiso wa miehleketo eka swimakiwakulu swa mati na nkululo – xiyimo xa swimakiwakulu swa mati na/kumbe nkululo a xi hlahluviangi ehenhla ka xanharhu xa timasipala leti nga na vutihlamuleri; kasi 41% ta timasipala a ti nga ri na tipholisi ta nhlayiso. “Kutani a hi leswi nga languteriwangiki, leswaku 36% ta timasipala leti nga na vutihlamuleri eka vukorhokeri bya mati na swimakiwakulu leswi fambelanaka ti paluxe milahleko ya mati ya ku kutlula 30%. Milahleko ya mati yo angarhela leyi paluxiweke yi fikelele eka R6,56 wa tibiliyon,” AG yi hlamusela.

Nhlayiso wa magondzo a wu kombangi antswiso wo karhi, kambe 27% ta timasipala a ti hluvukisangi kumbe ku tirhisa tipulani ta nhlayiso wa magondzo leti pasisiweke eka mpfuxeto na nhlayiso wa ntolovel, loko leswa ha saleleke endzhaku eka mpfuxeto na nhlayiso wa ntolovel swi yile emahlweni eka 16% ta timasipala.

Xiyenge xo sungula xa ku tirhisa matimba lama tiyisiweke ya AG

Matimba lama tiyisiweke ya AG ya sungule ku tirha hi siku ra 1 Dzivamisoko 2019, naswona AGSA yi sungule ku tirhisa phurosese ya mihambuko yo tivikana eka timasipala leti hlawuriweke ta kaye. Tsevu wa tioditi leti ti hetiwile hi siku ra xiviko xa mfumo wa miganga. Nkongomo wa le lembeni leri nga ehansi ka nkambiso a wu ri eka ku nga landzeleriwi ka milawu leswi vangeke, kumbe swi tikombaka swi ta vanga, ndzahleko wa swa timali wo tivikana.

Ntsengo wa tsevu wa mihambuko yo tivikana yi kumekile eka tinharu ta timasipala, leswi swi vangeke ndzahleko wa swa timali wa R24 499 866. R2 421 897 ti tiveka tanihileswi mufambisi wa masipala a hlayeleke ntsengo wa ndzahleko, kasi leyi nga sala i nkumbetelo wa ndzahleko. Mihambuko yo tivikana yo tala (yinharhu) yi kumekile eka masipala wa xifundzatsongo xa Ngaka Modiri Molema eN'walungu-Vupeladyambu.

Ku vula AG, "Mihambuko yo tivikana leyi hi yi kumeke na ku yi vika a hi timhaka ta tinkota kumbe ta maxavelo ya tinhundzu na vukorhokeri to pfilungana naswona a ti va ti kotile ku siveriwa hi swilawuri swa masungulo. Swi fambelanile na rifuwo ku va ri nga sirheleriwi leswi vangeke vukhamba kumbe ku onheteriwa, tihakelo ta tinhundzu na vukorhokeri a ti kumekangi, naswona phurosese ya maxavelo ya tinhundzu na vukorhokeri yo ka yi nga ri leyinene leyi yi vangeke ku tlakusiwa ka mixavo.

"Vafambisi timasipala va angule hindlela leyinene eka switiviso leswi va swi kumeke swa mihambuko yo tivikana leyi hi yi kumeke, naswona hinkwavo ka vona va le ku tekeni ka goza leri faneleke ku ololoxa leswi. Leswi swi kombisa leswaku vafambisi va timasipala va twisia leswi va swi koxiwaka hi nawu leswaku va swi endla loko va ka va lemuka hi mihambuko na leswaku va hisekela na ku kota ku byarha yutihlamuleri lebyi. Swi tlhela swi komba ncincos

wa matikhomelo eka ku angula hi mukhuva lowu fikisaka eka xiboho na ku va lowu endliwaka hi nkarhi eka swikumiwa swa hina."

Mahetelolo

AG yi dlayelela, "Loko ku langutiwa eka hinkwaswo na le ndzhaku ka ku xopaxopa hi vukheta switatimente swa timali leswi hi swi oditeke, hi nga dlayelela hi ku hlayiseka leswaku mfumo wa miganga wu hava mali na rifuwo ro ringanelo ku humelerisa vunyingi bya swidingo swa masungulo na minavelo ya vaakatiko va wona. Kambe ntirho wo tala wa dingiwa ku tiyisia leswaku leswi swa humelerisiwa. Mafambiselo na vulanguteri lebyi faneleke ehenhla ka timhaka ta swa timali ta mfumo wa miganga a swi nga ri eku endliweni naswona swi kumekile, hikwalaho ka xikambelo lexo oditi, ku va swi pfumaleka hi ndlela yo tivikana ku ri na switandzhaku swo onhetela swinene leswi se swi ti kombaka eka swiyenge lexi kumekeke swo karhi."

Ku tirhisiwa ka swilawuri swo sivela ku antswisa xifaniso lexo vilerisa

Makwetu u vula leswaku swilawuri swo sivela swi ta pfuna swinene eka ku lulamisa xifaniso lexo vilerisa xa ntshoveko wa mafumelo na mitsano leyi funghiweke eka xiviko lexi.

Swilawuri swa le ndzeni i tindlela to sivela, milawu na maendlelo leswi tirhisiwaka hi masipala ku tiyisia leswaku ku va na vutengi bya vuxokoxoko bya swa timali na tinkota, ku kondletela vutihlamuleri, na ku sivela vumbabva na xihoxo. Handle ka ku landzelela milawu, na ku sirhelela rifuwo ra vandla eka vukhamba kumbe ku sivela micingiriko ya vumbabva, swilawuri swo sivela swi nga pfuna ku engetela matirhelo ya kahle hi ku antswisa nkhaqato na ku endliwa hi nkarhi ka ku vika ka swa timali.

"Ku sivela switatimente swa timali na swiviko swa matirhelo swa risima ra xiymo xa le hansi, na ku nga landzeleriwi ka milawu na mihambo yo tivikana swi tirha kahle kutlula ku va ku fanele ku tirhaniwa na switandzhaku leswi fambelanaka na swona – mali na nkarhi swa lahleka, vulavisisi byo durha byi boheka ku endliwa, naswona tiofixiyali ti endliwa ti va ti va na nkatschamiseko na richuho leswi fambelanaka na tiphurosese leti, leti hakanyingi ti tekaka malembe yo hlayanyana.

"Hungu ra hina ri vile ro fanana emalembeni lamo tala leswaku mbangu wa swilawuri swo tiya na tiphurosese leti fambelanaka i swa nkoka eka ku fikelela swikongomelo swa xiqhingga, ku tirhana na mixungeto, ku tiyisisa leswaku ku landzeleriwa milawu, na ku lawula timali ta sekitara ya mfumo ku vuyerisa vaakatiko. Mixungeto leyi kumekeke leyi hi yi katsaka eka malawulelo ya hina, oditi na swiviko swo angarhela, yi pfuna eka ku kuma swiyenge swin'wana leswi swi dingaka ku langutisisiwa."

*Rixaka rin'wana na rin'wana
vanhu van'wana a va lavi ku tirha,*

*Khombo ra kona, va na matimba
Eka rixaka leri ri pfumalaka vurhangeri lebyinene!*

Makumu

Xi humesiwile hi: Oditara-Jeneralia ya Afrika-Dzonga

Vutihlanganisi: Africa Boso • (012) 422 9880 • Africab@agsa.co.za

Landzela AGSA eka Twitter: AuditorGen_SA

Xilemukiso xa swihangalasamahungu: Xiviko xo angarhela lexi katsakanyiweke eka mivuyelo ya oditi ya mfumo wa miganga xa kumeka eka www.agsa.co.za.

Hi mayelana na AGSA: AGSA i nhlanganokulu wa oditi wa tiko. I nhlangano wu ri woxe lowu, hi nawu, wu faneleke ku odita na ku vika hilaha mfumo wu tirhisaka hakona mali ya vabari. Leswi swi vile nkongomiso wa AGSA kusukela loko yi simekiwile hi lembe ra 1911.